

บทที่ 4

หลักและวิธีการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนมีปรัชญา แนวความคิด และลักษณะเป็นของตนเอง ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ปรัชญาและแนวความคิดดังกล่าวนี้ ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดเป็นหลักการและวิธีการพัฒนาชุมชนที่ให้ความสำคัญต่อคนในฐานะเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา การพัฒนาชุมชนจึงมุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มีความรู้ ความสามารถ จนสามารถพึ่งตนเองได้ มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา สามารถรับช่วงของการพัฒนาจากคนรุ่นก่อนและดำเนินการให้ดียิ่งขึ้นได้ ในบทที่ 4 นี้ จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับหลักการพัฒนาชุมชน และวิธีการพัฒนาชุมชนตามลำดับ

หลักการพัฒนาชุมชน

หลักการพัฒนาชุมชนที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปเป็นหลักการพัฒนาชุมชนที่องค์การสหประชาชาติกำหนดขึ้น (UN. Department of Economic and Social Affair. 1960 : 8 - 13) มี 10 ประการ คือ

1. การพัฒนาชุมชนต้องตอบสนองความต้องการอันแท้จริงของประชาชนในชุมชน ด้วยการริเริ่มจากประชาชน และเริ่มต้นจากโครงการง่ายไปสู่โครงการที่ยากขึ้น
2. การพัฒนาชุมชนมีลักษณะเป็นโครงการเอนกประสงค์ ต้องอาศัยความร่วมมือของนักวิชาการหลายสาขาวิชา และผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย
3. การพัฒนาชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงเจตคติของประชาชนไปพร้อมๆ กับกิจกรรมด้านอื่น ๆ
4. การพัฒนาชุมชนต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ เพื่อเป็นการสร้างพลังชุมชนและองค์กรของประชาชนขึ้น
5. การพัฒนาชุมชนต้องค้นหาและพัฒนาผู้นำชุมชนในด้านต่าง ๆ ตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของแต่ละชุมชน

6. การพัฒนาชุมชนต้องยอมรับในสถานภาพ บทบาทของสตรี และเยาวชน เปิดโอกาสให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มากที่สุด เพราะสตรีและเยาวชนมีผลต่อการขยายตัวของงานและการรับช่วงของงานพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี

7. การพัฒนาชุมชนของประชาชนจะประสบความสำเร็จอย่างเต็มที่ ถ้าหากรัฐบาลมีความพร้อมและให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

8. การพัฒนาชุมชน ต้องมีนโยบายและการวางแผนตั้งแต่ระดับประเทศถึงระดับท้องถิ่น โดยการบริหารงานทุกระดับจะต้องมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

9. การพัฒนาชุมชนต้องสนับสนุนให้องค์กรของภาคเอกชน องค์กรอาสาสมัครต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย

10. การพัฒนาชุมชนต้องมีการวางแผนให้เกิดการพัฒนาพร้อม ๆ กัน ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติหรือระดับประเทศ

หลักการพัฒนาชุมชนทั้ง 10 ประการนี้ นิรุติ ไชยกุล (ม.ป.ป. : 3) ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2534 : 11 - 12) และ ตัญญา ตัญญาวิวัฒน์ (2541 : 15 - 16) ได้เสนอแนะและอธิบายไว้ ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 10 ประการ ดังต่อไปนี้

1. หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอน คือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมแก้ไขปัญหา ร่วมประเมินผล ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลของการพัฒนา ทั้งในรูปของบุคคล กลุ่มและองค์กร อย่างแท้จริงและด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่ด้วยความเกรงใจหรือถูกบังคับ การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นหลักการพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน เพราะเป็นการสร้างความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง มองเห็น และตระหนักถึงศักยภาพหรือพลังความรู้ ความสามารถของตนเอง เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและงานพัฒนาชุมชน (Self of Belonging) สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนของตนได้สำเร็จ และนำไปสู่การพัฒนาในด้านอื่น ๆ ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

2. หลักการพึ่งตนเองของชุมชน จุดมุ่งหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน คือ การพึ่งตนเองของประชาชน (Self Reliance) ตามศักยภาพหรือพลังความสามารถที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งศักยภาพของคน ทรัพยากร และสิ่งต่าง ๆ ให้ประชาชนมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง เพราะเป็นผู้รู้สภาพความเป็นจริงของปัญหาในชุมชนมากกว่าผู้อื่น เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนมากกว่าผู้อื่น และต้องดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนนานกว่าผู้อื่น การพึ่งตนเองได้ของชุมชนเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาล และเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชน เพราะศักยภาพสูงสุดของชุมชน ก็คือ การพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ โดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือ

ช่วยเหลือหรือพึ่งพาชุมชนอื่นอีกต่อไปนั่นเอง ดังนั้น รัฐบาลหรือหน่วยงานต่าง ๆ จึงพึงตระหนักในหลักการพัฒนาชุมชนข้อนี้ เนื่องจากปัญหาประการหนึ่งที่เกิดขึ้น คือ การเข้าไปให้ความช่วยเหลือชุมชนมากเกินไป จนเกิดความเคยชิน ไม่สามารถพึ่งตนเองได้

3. หลักการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม การพัฒนาชุมชนเป็นกิจกรรมที่เป็นของส่วนรวม ไม่ใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง การทำงานร่วมกันของประชาชนในรูปของกลุ่มและองค์กร จึงเป็นหลักการของการพัฒนาชุมชนที่สำคัญประการหนึ่ง กลุ่มและองค์กรเป็นศูนย์กลางของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เป็นแหล่งกลางของการร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบ กลุ่มและองค์กรยังเป็นแหล่งฝึกกำลังหรือความรู้ ความสามารถของชุมชน ทำให้เกิดศักยภาพหรือพลังในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ ทั้งยังส่งเสริมหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และหลักการพึ่งตนเองของประชาชนที่กล่าวมาแล้วให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ต่อไปอีกด้วย นอกจากนี้ กลุ่มและองค์กรยังช่วยให้เกิดความมั่นใจว่าการพัฒนาชุมชนจะไม่ประสบความล้มเหลว เพราะถึงแม้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสบปัญหาและไม่เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา แต่กลุ่มและองค์กรยังคงมีอยู่ สามารถดำเนินงานพัฒนาต่อไปได้อีก

4. หลักการค้นหาและพัฒนาผู้นำ ผู้นำในการพัฒนาชุมชนเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีบุคลิกภาพเด่นเป็นพิเศษ เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลในชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งที่ได้รับการแต่งตั้ง และได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้นำกลุ่มหรือคนอื่น ๆ เพื่อร่วมกันดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้บรรลุเป้าหมาย ผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน เพราะเป็นผู้ที่ประชาชนในชุมชนเคารพนับถือ สามารถชักจูงและก่อให้เกิดความศรัทธาในหมู่ประชาชนได้ จึงมีลักษณะเป็นตัวเชื่อมประชาชนกับผู้ที่เกี่ยวข้องในงานพัฒนาชุมชน เป็นผู้มีบทบาทในการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มขึ้นในชุมชน ผู้นำชุมชนจึงเป็นหลักอันสำคัญในการพัฒนาชุมชน ดังนั้น การค้นหาและการพัฒนาผู้นำ จึงเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

5. หลักการประสานงาน การพัฒนาชุมชนมีบุคคล กลุ่มและองค์กรเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้หลักการประสานงานเป็นหลักการที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การประสานงานเป็นเรื่องเกี่ยวกับการประสานคน ประสานทรัพยากร ประสานแผนและโครงการ ประสานผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น อันเป็นการร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งการพัฒนาสิ้นสุดลง การประสานงาน มีทั้งลักษณะที่แบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบและร่วมมือกันรับผิดชอบในกิจกรรมร่วมกัน ทำให้

การพัฒนาชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ คือ เป็นไปตามลำดับ ไม่ซ้ำซ้อน ประหยัด แรงงาน ทรัพยากร และเวลา

6. **หลักความเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชน** วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ประชาชนยอมรับและนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน วัฒนธรรมเกิดจากการกระทำหรือผลงานของมนุษย์ ทั้งที่เป็นวัตถุ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ และที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น วัฒนธรรมบางอย่างอาจจะเป็นภูมิปัญญาของชุมชน คือ เกิดจากชาวบ้านในชุมชนเอง วัฒนธรรมในแต่ละชุมชนอาจจะเหมือนหรือแตกต่างกันไปจากชุมชนอื่นก็ได้ แต่มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่ง คือ มีความสำคัญต่อการทำกิจกรรมของประชาชนในชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากน้อยเพียงใด และจะประสบความสำเร็จหรือไม่นั้น ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ความเข้าใจในวัฒนธรรมและวิธีการพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนนั่นเอง

7. **หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน** ปรัชญาและความคิดของระบบประชาธิปไตย กับปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน มีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ให้ความสำคัญแก่ประชาชน ให้ประชาชนมีสิทธิ อิสรภาพ เสรีภาพ เสมอภาพ และภราดรภาพ ในการดำรงชีวิตตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ดังนั้น หลักการพัฒนาชุมชนประการหนึ่ง คือ หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน กล่าวคือ กิจกรรมการพัฒนาชุมชนต้องเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนในชุมชน ด้วยความสมัครใจไม่ใช่ถูกบังคับ เมื่อมีความคิดเห็นไม่ตรงกันจะใช้เสียงข้างมากตัดสิน ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีโอกาสที่จะแสดงความคิดเห็นได้เท่าเทียมกัน มีความสำคัญทัดเทียมกัน และได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเท่าเทียมกัน เป็นต้น

8. **หลักการสมทบ** การพัฒนาชุมชนมุ่งที่จะให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยใช้ประชาชนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ แต่ขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้นมีขีดจำกัด กล่าวคือ มีขีดความสามารถในระดับหนึ่ง ไม่สามารถระดมมาใช้อีกต่อไป การสนับสนุนช่วยเหลือจากภาครัฐบาลและภาคเอกชนที่อยู่ภายนอกชุมชน จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่การสนับสนุนช่วยเหลือนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสนับสนุนส่งเสริมที่เป็นแนวทางไปสู่การช่วยเหลือตนเอง และการพึ่งตนเองได้ของชุมชน ไม่ใช่ต้องพึ่งพารัฐบาลและองค์การเอกชนตลอดไป ดังนั้น หลักการสมทบจึงเป็นการสมทบกันระหว่างขีดความสามารถทั้งหมด

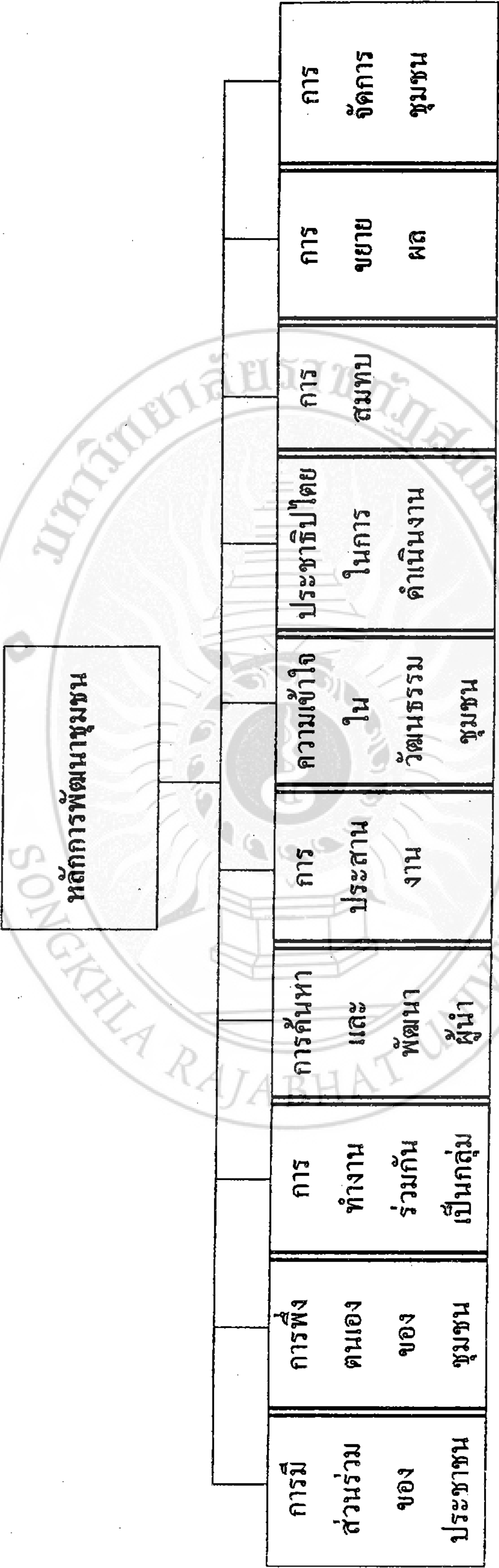
ที่ชุมชนมีอยู่กับการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลและองค์กรเอกชนต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนต่อไป

9. หลักการขยายผล การพัฒนาชุมชนมีโครงการและกิจกรรมดำเนินงานหลายโครงการและหลายกิจกรรม โครงการและกิจกรรมใดที่ประสบความสำเร็จแล้ว ควรเป็นแบบอย่างให้กับโครงการและกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน ทั้งโครงการและกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ในชุมชนเดียวกัน และที่ดำเนินการอยู่ในชุมชนอื่น ๆ เพราะตัวอย่างของความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนจะกระตุ้นให้เกิดความเชื่อมั่นศรัทธา ไม่ทอดอຍในการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา และยังใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงวิธีการพัฒนาที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จให้เหมาะสม และนำไปสู่ความสำเร็จในที่สุด หลักการขยายผลนี้ควรทำในลักษณะที่เป็นเชิงรุก คือ การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาให้ชุมชนอื่น ๆ ได้รับรู้ด้วยรูปแบบ และวิธีการต่าง ๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นผลดีต่อชุมชนอื่น ๆ แล้ว ยังสร้างความภาคภูมิใจให้กับประชาชนในชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา และนำไปสู่การพัฒนาอื่น ๆ ต่อไปอีกด้วย

วิธีการขยายผลอีกอย่างหนึ่ง คือ การสร้างเครือข่ายชุมชน ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน เพื่อเรียนรู้กระบวนการพัฒนาชุมชนของกันและกัน และสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน จะทำให้การพัฒนาชุมชนแผ่ขยายออกไปได้อย่างรวดเร็วและมีพลังมากยิ่งขึ้น

10. หลักการจัดการชุมชน คือ คนในชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง และชุมชนได้ มีความสามารถในการวางแผนงานและโครงการ สามารถจัดกระบวนการ หรือเตรียมการ เพื่อดำเนินการตามแผนงานและโครงการได้ มีทักษะในการดำเนินการตามแผนและโครงการ และสามารถทำการประเมินผลงานได้ด้วยตนเอง หลักการจัดการชุมชน เป็นหลักการสำคัญที่สนับสนุนส่งเสริมหลักการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นอีกด้วย

หลักการพัฒนาชุมชนที่กล่าวมาทั้ง 10 ประการนี้ เป็นหลักการที่สอดคล้องกับปรัชญา แนวความคิด ความหมาย และลักษณะของการพัฒนาชุมชน และเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ซึ่งอาจสรุปได้ดังรูปที่ 4.1



รูปที่ 4.1 หลักการพัฒนาชุมชน

วิธีการพัฒนาชุมชน

จากปรัชญา แนวความคิด ความหมาย ลักษณะ และหลักการของการพัฒนาชุมชน จะเห็นได้ว่าการพัฒนาชุมชนโดยแท้จริงแล้ว คือ การพัฒนาคนในชุมชนนั่นเอง การพัฒนาชุมชนอาจจะกระทำได้ 3 วิธีการ คือ

1. การให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน (Community Education for Development) เป็นการกระตุ้นและส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนได้เรียนรู้และศึกษาร่วมกัน ในข้อเท็จจริงต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและตระหนักถึงปัญหาความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนสามารถค้นหาและกำหนดวิธีการต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลด้วยตนเอง (ฝ่ายวิชาการ กรมการพัฒนาชุมชน. 2530 : 23)

2. การจัดระเบียบชุมชน (Community Organization) การจัดระเบียบชุมชน เป็นวิธีการพัฒนาชุมชนที่สำคัญอีกวิธีการหนึ่ง เป็นกระบวนการส่งเสริมความสามัคคีและความร่วมมือระหว่างปัจเจกชนต่อปัจเจกชนในชุมชน ระหว่างกลุ่มชนต่อกลุ่มชน หรือระหว่างปัจเจกชนกับกลุ่มชนในชุมชน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2526 : 107-108)

3. การดำเนินงานในลักษณะของกระบวนการ การพัฒนาชุมชนมีลักษณะประการหนึ่ง คือ เป็นกระบวนการ ดังนั้น วิธีการพัฒนาชุมชนวิธีการหนึ่ง คือ การดำเนินงานในลักษณะของกระบวนการ

บทนี้จะขอกล่าวรายละเอียดในข้อ 1 และ 2 เท่านั้น ส่วนข้อ 3 เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาชุมชน จะเสนอไว้ในบทที่ 5

การให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน

การศึกษาเกี่ยวกับการให้การศึกษาแก่ชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชนที่กล่าวถึงในบทนี้จะครอบคลุมเรื่อง ความสำคัญ ลักษณะ รูปแบบของการให้การศึกษา ผู้เข้ารับการศึกษ ผู้ให้การศึกษา เนื้อหาสาระของหลักสูตร และวิธีการให้การศึกษา ตามลำดับ ดังนี้

1. ความสำคัญของการให้การศึกษาแก่ชุมชน

การให้การศึกษาแก่ชุมชนมีความสำคัญในงานพัฒนาหลายประการ ดังนี้

1. นักมานุษยวิทยา ให้ความสำคัญต่อการศึกษาในฐานะที่เป็นกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม คือ เป็นกระบวนการนำสมาชิกใหม่ ๆ เข้าสู่วิถีชีวิตในสังคมและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดไปสู่คนรุ่นหลัง

2. นักเศรษฐศาสตร์ ให้ความสำคัญต่อการศึกษาในฐานะที่เป็นกระบวนการพัฒนาตัวบุคคลและกำลังคน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ

3. นักรัฐศาสตร์ ให้ความสำคัญต่อการศึกษาในฐานะที่เป็นกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตย กล่าวคือ การศึกษาเป็นสิทธิมนุษยชน จึงต้องจัดการศึกษาให้กระจายไปให้คนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง เพื่อความเสมอภาคและโอกาสทางการศึกษา การศึกษายังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทางการเมืองที่สำคัญอีกด้วย

4. นักสังคมวิทยา ให้ความสำคัญต่อการศึกษาในฐานะเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องเรียนรู้และปฏิบัติตามการจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งเกิดขึ้นตลอดชีวิต การให้การศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่ช่วยให้บุคคลดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และช่วยให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ (ชนิตา รัชพลเมือง. 2527 : 153 - 154)

5. นักพัฒนาชุมชน ให้ความสำคัญต่อการศึกษาในฐานะที่เป็นกระบวนการให้บุคคลเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและสร้างศักยภาพให้แก่บุคคลและชุมชน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตที่ทำให้บุคคลสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเองและชุมชนให้เกิดการพัฒนาได้ด้วยตนเองและบุคคลอื่น ๆ ในชุมชน (อจธรา โพธิยานนท์. 2539 : 18)

2. ลักษณะของการให้การศึกษาแก่ชุมชน

การให้การศึกษาแก่ชุมชนมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. เป็นกระบวนการที่ผู้เข้ารับการศึกษามีส่วนสำคัญมากที่สุด ผลที่ได้รับจากการศึกษาจึงขึ้นอยู่กับผู้ที่เข้ารับการศึกษแต่ละคนเป็นสำคัญ

2. ผู้เข้ารับการศึกษาดำเนินการเรียนรู้ด้วยตัวเอง ไม่มีผู้ใดสามารถจะเรียนแทนได้

3. ผู้เข้ารับการศึกษามีความสามารถในการเรียนรู้ไม่เท่าเทียมกัน บางคนจึงเรียนรู้ได้เร็ว แต่บางคนเรียนรู้ช้า

4. ประสิทธิภาพของผู้เข้ารับการศึกษในเรื่องที่เข้ารับการศึกษามีผลต่อการเรียนรู้มาก ผู้ที่ไม่มีประสิทธิภาพจะเรียนรู้ด้วยความยากลำบาก

5. การเรียนรู้จะเกิดขึ้นโดยผ่านประสาทสัมผัส คือ การมองเห็น การชิมรส การดมกลิ่น การฟัง และการกระทำหรือการสัมผัส การให้การศึกษาจึงต้องผ่านประสาทสัมผัสดังกล่าว

6. การเรียนรู้ เป็นผลจากวัตถุประสงค์ในปัจจุบันของผู้เข้ารับการศึกษ จึงควรนำไปใช้ในการจัดหลักสูตรเพื่อให้การศึกษาด้วย

7. ความสำเร็จในระดับหนึ่งของการศึกษาและความสำเร็จที่ผ่านมาของเรื่องที่ศึกษาจะสนับสนุนให้ผู้เข้ารับการศึกษประสบความสำเร็จในการศึกษาได้

8. ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การศึกษามีประสิทธิภาพมีหลายประการ คือ

8.1 แรงจูงใจ (Motivation) คือ ความต้องการ ความปรารถนา หรือความอยากรู้ อยากรู้ได้ประโยชน์ในเรื่องที่จะศึกษา ทำให้บุคคลเข้าร่วมในการเข้ารับการศึกษ

8.2 สมาธิ (Concentration) คือ ความสนใจ ความตั้งใจอย่างแน่วแน่ในสิ่งที่ศึกษา ทำให้เกิดความรู้ได้เร็ว

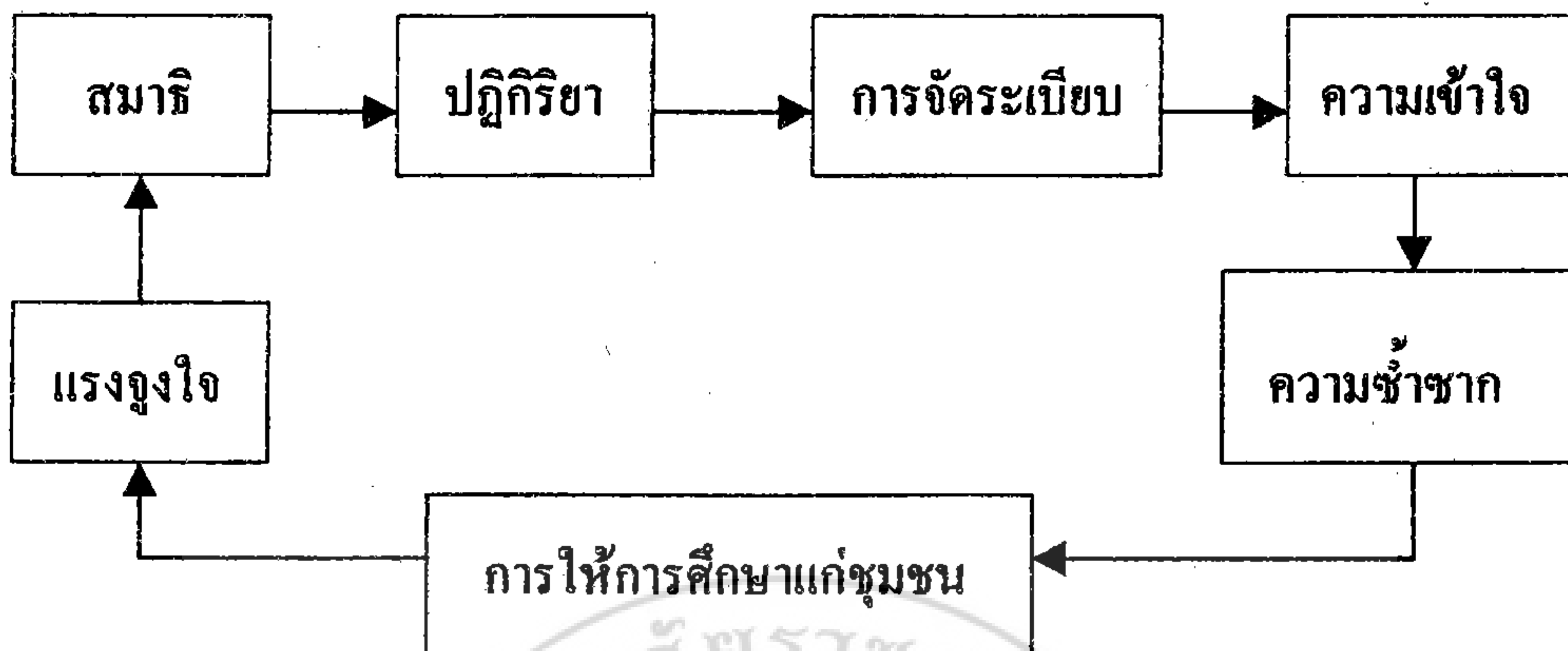
8.3 ปฏิกริยา (Reaction) คือ การมีส่วนร่วมในระหว่างการศึกษา เพราะการศึกษเป็นเรื่องของผู้ศึกษาต้องกระทำด้วยตนเอง ผู้ให้การศึกษาเป็นเพียงผู้จัดกิจกรรมเท่านั้น

8.4 การจัดระเบียบ (Organization) คือ การรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ของผู้เข้ารับการศึกษเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ และพร้อมที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้

8.5 ความเข้าใจ (Comprehension) คือ การรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ได้ศึกษาทั้งตัวของความรู้ ประโยชน์และการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์

8.6 ความซ้ำซาก (Repetition) คือ การทบทวนหรือการปฏิบัติในสิ่งที่ศึกษามาแล้ว บ่อย ๆ เพื่อไม่ให้หลงลืม และเสริมสร้างทักษะในเรื่องเหล่านั้นจนมีความชำนาญเป็นอย่างดี (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2526 : 94 - 95)

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การศึกษามีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จอาจแสดงได้ดังรูปที่ 4.2



รูปที่ 4.2 ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การศึกษามุขนีประสบความสำเร็จ

3. รูปแบบของการให้การศึกษาแก่ชุมชน

การให้การศึกษาแก่ชุมชน อาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. การให้การศึกษาโดยมุ่งคนเป็นจำนวนมาก เช่น การให้ความรู้ผ่านทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เป็นการให้การศึกษาแก่ผู้คนเป็นจำนวนมาก ซึ่งสื่อต่าง ๆ ที่ใช้นี้สามารถเข้าถึงได้อย่างดี
2. การให้การศึกษาเป็นกลุ่ม เช่น การประชุม การอภิปราย การจัดนิทรรศการ การสาธิต การศึกษาและดูงาน เป็นต้น เป็นการให้การศึกษาแก่ผู้คนที่มีความสนใจไม่มากนัก อาจอยู่ในลักษณะของกลุ่มและองค์กรใดองค์กรหนึ่งหรือโดยทั่วไปก็ได้
3. การให้การศึกษาเป็นรายบุคคล เป็นการให้การศึกษาแก่บุคคลเป้าหมายทีละคน โดยการทำความรู้จักเป็นการส่วนตัว การไปเยี่ยมบ้านและเรือน เป็นต้น เพราะบางบุคคลอาจจะไม่สามารถเข้ารับการศึกษาร่วมกับผู้อื่นทั้งสองรูปแบบที่กล่าวมาแล้วก็ได้ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ และพูนศิริ วิจารณ์. 2534 : 29-30)

การใช้รูปแบบของการให้การศึกษาแก่ชุมชนในรูปแบบใดนั้น ผู้ให้การศึกษาต้องเลือกให้เหมาะสมกับบุคคล กลุ่มเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการให้การศึกษาในแต่ละหลักสูตรด้วย

4. ผู้ที่เข้ารับการศึกษา

ผู้ที่เข้ารับการศึกษากลุ่มบุคคลเป้าหมายของการให้การศึกษาเป็นประชาชนที่อยู่ในชุมชนและอยู่นอกระบบโรงเรียน เช่น เยาวชนในหมู่บ้านที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้ว

ไม่ศึกษาต่อ ผู้ใหญ่ในชุมชนที่จบการศึกษามานานแล้ว ความสามารถในการเรียนรู้ การเห็น การฟังลดน้อยลง มีปฏิกิริยาได้ตอบช้าลง มีสมาธิน้อยหรือไม่มีสมาธิ ผู้ที่เข้ารับการศึกษาคควรมี ลักษณะ ดังนี้

1. เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรที่จะศึกษาไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง
2. เป็นผู้ที่มีความสนใจในเรื่องที่จะศึกษา
3. เป็นผู้ที่มีเวลาเพียงพอที่จะเข้ารับการศึกษานจบหลักสูตร
4. เป็นผู้ที่สามารถนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ได้
5. เป็นผู้ที่มีความเป็นผู้นำหรือมีลักษณะของผู้นำ สามารถนำไปใช้ดำเนินงานในกลุ่ม องค์กรของตนได้

5. ผู้ที่ให้การศึกษา

ผู้ให้การศึกษาแก่ชุมชนเป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้และดำเนินการให้เกิด การให้การศึกษาขึ้น เช่น นักพัฒนาชุมชน นักส่งเสริมการเกษตร นักสาธารณสุข เป็นต้น ผู้ที่ ให้การศึกษาคควรมีแนวทางในการดำเนินการ ดังนี้

1. ต้องรู้ข้อมูลของผู้ที่เข้ารับการศึกษเป็นอย่างดี
2. ต้องรู้วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการให้การศึกษาเป็นอย่างดี
3. มีความรู้ในเนื้อหาสาระที่จะให้การศึกษาเป็นอย่างดี
4. เตรียมความรู้ที่จะให้แก่ผู้ที่เข้ารับการศึกษให้เพียงพอ
5. เตรียมความรู้ให้เหมาะสมแก่ผู้ที่เข้ารับการศึกษและเวลาที่กำหนดไว้
6. ฝึกฝนให้มีบุคลิกภาพดีทั้งคำพูด และกิริยาท่าทาง และมีมนุษยสัมพันธ์ เพื่อสร้าง ความสนใจและความเลื่อมใสศรัทธาให้แก่ผู้เข้ารับการศึกษ
7. รู้จักเลือกใช้สื่ออย่างเหมาะสม
8. มีจิตวิทยาในการเรียนการสอนและการติดต่อกับบุคคลอื่น
9. มีเทคนิคและวิธีการสอนหลายรูปแบบ สามารถปรับใช้กับผู้เข้ารับการศึกษได้ อย่างเหมาะสม
10. ไม่ใช้วิธีสอนแบบครูอาจารย์ที่สอนในโรงเรียน แต่ทำหน้าที่เป็นผู้ร่วมจัดกิจกรรม ช่วยชี้แนะแนวทาง ใช้แรงจูงใจเพื่อให้ผู้เข้ารับการศึกษมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ความคิดเห็นต่าง ๆ ในลักษณะของการระดมสมอง การอภิปราย การประชุม

สัมมนา เป็นต้น เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ตามปรัชญา แนวความคิดและหลักการพัฒนาชุมชน ไม่ใช่การสอนแบบครูกับลูกศิษย์

6. เนื้อหาสาระของหลักสูตรในการให้การศึกษาแก่ชุมชน

การให้การศึกษาแก่ชุมชนโดยทั่วไปมีเนื้อหาสาระหลายประการ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง แต่การให้การศึกษาแก่ชุมชนในการพัฒนาชุมชนนั้น ควรประกอบด้วย เนื้อหาสาระดังต่อไปนี้

1. วิธีการศึกษาชุมชนและข้อมูลพื้นฐานของชุมชน
2. การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน
3. การจัดลำดับปัญหาและความต้องการของชุมชน
4. การวางแผนและ โครงการเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน
5. การดำเนินงานพัฒนาชุมชน
6. การประเมินผลงานพัฒนาชุมชน
7. การทบทวนปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นและป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นอีก
8. การพัฒนาตนเองและการพึ่งตนเอง
9. การพัฒนากลุ่มและองค์กร
10. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
11. ผู้นำกับการพัฒนาชุมชน
12. การพึ่งตนเองในงานพัฒนาชุมชน
13. รูปแบบต่าง ๆ ของการพัฒนาชุมชน เช่น การพัฒนาแบบยั่งยืน การพัฒนาแบบผสมผสาน เป็นต้น
14. การอนุรักษ์และการพัฒนาสิ่งแวดล้อม
15. การพัฒนาจิตใจ

การจะนำเนื้อหาสาระใดมาใช้ต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดหลักสูตรด้วย ประการที่สำคัญ คือ ต้องเป็นสิ่งที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชน โดยการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในชุมชน คือ การสร้างเสริมความรู้ ความสามารถและทักษะในการคิด การวางแผนโครงการ การแก้ไขปัญหา การตอบสนองความต้องการ และการพัฒนาชุมชนด้วยตนเองและกลุ่ม หรือ องค์กร

7. วิธีการให้การศึกษาแก่ชุมชน

การให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน อาจทำได้หลายวิธีการ เช่น การพบปะ เชื่อมเยียนโดยตรง การอภิปรายกลุ่ม การสาธิต การจัดนิทรรศการ การศึกษาและดูงาน การฝึกอบรม และการรณรงค์ ซึ่งมีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

1. การพบปะเชื่อมเยียนโดยตรง เป็นการให้การศึกษาโดยการไปพบปะเชื่อมเยียนเป็นรายบุคคลหรือครอบครัว อาจจะเป็นที่บ้านหรือในสถานที่ประกอบอาชีพ เช่น เรือกสวนไร่นา เป็นต้น แล้วจึงหาโอกาสที่เหมาะสมสอดแทรกเนื้อหาสาระที่ต้องการ กระตุ้นให้ทราบปัญหา ความต้องการต่าง ๆ ของชุมชน และร่วมกันแก้ไขปัญหานั้นให้หมดสิ้นไป

1.1 แนวทางในการพบปะเชื่อมเยียนโดยตรง สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526 : 98 - 99) ได้เสนอว่าการให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนโดยการพบปะเชื่อมเยียนโดยตรง มีแนวทางในการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

- 1) มีการวางแผนและเตรียมการไว้เป็นอย่างดี
- 2) สร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตรให้มากที่สุด
- 3) ใช้เวลาอย่างเหมาะสมและพยายามให้บรรลุวัตถุประสงค์มากที่สุด
- 4) ใช้เทคนิควิธีการที่เป็นแบบง่าย ๆ เป็นไปตามสบาย สบายอ่อนโยน ใช้ภาษาง่าย ๆ
- 5) คำนึงถึงภูมิหลังของกลุ่มเป้าหมายทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา และอื่น ๆ และปฏิบัติตนให้เหมาะสม
- 6) ใช้ภาษาง่าย ๆ เช่น ใช้ภาษาท้องถิ่นในการให้ความรู้
- 7) ให้กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้พูดให้มากที่สุด
- 8) แสดงออกซึ่งความจริงใจในขณะที่พบปะเชื่อมเยียน
- 9) ถ้าหากจะมาเชื่อมเยียนอีก ควรแจ้งให้ทราบล่วงหน้า
- 10) ควรบันทึกรายละเอียดการเชื่อมเยียนไว้ทุกครั้ง โดยระบุวัน เวลา วัตถุประสงค์ ผลที่ได้รับ ข้อผูกพันต่าง ๆ และการนัดหมายครั้งต่อไป เป็นต้น

1.2 ประโยชน์ของการพบปะเชื่อมเยียนโดยตรง การพบปะเชื่อมเยียนโดยตรง มีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนหลายประการ คือ

- 1) ทำให้ทราบปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน
- 2) ทำให้ทราบถึงภาวะความเป็นผู้นำในชุมชน สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จเร็วขึ้น

3) สามารถให้การศึกษาได้ง่ายและบรรลุเป้าหมายได้เร็ว เพราะมีคนจำนวนน้อย สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่

4) ทำให้เกิดความเป็นกันเอง สามารถใช้แรงจูงใจกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาได้ง่าย

5) มีประโยชน์อย่างยิ่งในการติดตามและประเมินผลการพัฒนาชุมชน เพราะได้พบกลุ่มเป้าหมาย และการปฏิบัติงานด้วยตนเองโดยตรง

2. การอภิปรายกลุ่ม เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนเป็นกลุ่ม โดยการนำผู้ที่มีปัญหา มีความต้องการและมีความสนใจร่วมกัน ซึ่งเป็นผลจากการพบปะเชื่อมโยงกันจำนวนไม่มากนัก มาร่วมปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป

2.1 แนวทางในการจัดการอภิปรายกลุ่ม การอภิปรายกลุ่มมีแนวทางในการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1) ในระยะแรกผู้ที่ให้การศึกษาเป็นผู้ชี้แจงวัตถุประสงค์และรายละเอียดเกี่ยวกับการอภิปรายกลุ่มให้มีความรู้ ความเข้าใจถูกต้องร่วมกัน และทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการอภิปราย

2) มอบหน้าที่ผู้ดำเนินการอภิปรายให้แก่สมาชิกที่มีความสามารถและเหมาะสม อาจจะโดยการเลือกตั้งของสมาชิก หรือมอบหมายให้แก่ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมก็ได้

3) บรรยากาศในระหว่างการอภิปรายต้องเป็นกันเองแบบญาติมิตรร่วมมือกัน เพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

4) ให้สมาชิกทุกคนมีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น ไม่ให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดผูกขาดการแสดงความคิดเห็น

5) ผู้ดำเนินการอภิปรายต้องควบคุมให้การอภิปรายอยู่ในขอบเขต เป็นไปตามลำดับขั้นตอน และมีลักษณะเป็นประชาธิปไตย

6) ยอมรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน ไม่ควรถือว่าความคิดเห็นของตนเองถูกต้องและสำคัญมากกว่าของผู้อื่น

7) มติที่เป็นผลจากการอภิปราย เป็นที่ยอมรับและพึงพอใจ สมาชิกมีความยินดีที่จะร่วมในโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน

8) ในการประชุมอภิปรายกลุ่มแต่ละครั้ง ต้องมีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า ทั้งหัวข้อที่จะอภิปราย วัน เวลา สถานที่ สมาชิก และวิทยากรที่จะเชิญเข้าร่วมอภิปราย

2.2 ประโยชน์ของการอภิปรายกลุ่ม การอภิปรายกลุ่มมีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนหลายประการ คือ

- 1) ค้นพบผู้นำ ซึ่งจะเป็ประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชน
- 2) ฝึกการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งจะนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มและองค์กร เพื่อการพัฒนาชุมชนต่อไป
- 3) สร้างความไว้วางใจกัน เกิดความสัมพันธัแบบญาติพี่น้องและนำไปสู่ความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ ในการแก้ไขปัญหและการพัฒนาชุมชน
- 4) สร้างจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของและรับผิดชอบการพัฒนาชุมชนร่วมกันให้แก่สมาชิก
- 5) ช่วยให้สมาชิกเรียนรู้วิธีการทำงานแบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแนวทางหนึ่ง

3. การสาธิต เป็นการให้การศึกษาโดยการแสดงหรือทำให้ดู ผู้เข้ารับการศึษาได้ เรียนรู้จากการเฝ้าดูและการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งอาจจะเป็นการสาธิตผลงานการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ หรือสาธิตวิธีการดำเนินงานพัฒนาชุมชนก็ได้

3.1 แนวทางในการสาธิต การจัดการสาธิตต้องดำเนินการเป็นขั้นตอน คือ การเตรียมการ การแสดงการสาธิต และการติดตามผลการสาธิต

1) การเตรียมการสาธิต เป็นการเตรียมความพร้อมก่อนที่จะทำการสาธิตในด้านต่าง ๆ คือ

(1) การกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมายและขอบข่ายของการสาธิตในรูปของแผนและโครงการ

(2) การเลือกสถานที่และกำหนดวัน เวลา ที่จะทำการสาธิต

(3) การเลือกวิธีการสาธิตที่เข้าใจง่าย และเหมาะสมกับเรื่องที่จะทำการสาธิต

(4) การจัดวัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ในการสาธิตให้ครบถ้วนและเพียงพอ

(5) การประชาสัมพันธ์เพื่อเชิญชวนเข้าชมการสาธิต

(6) การเตรียมบุคคลที่จะทำการสาธิต ซึ่ง สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526 : 101) เสนอว่าควรเป็นประชาชนในชุมชน และมีลักษณะบางประการ คือ

- เป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในกิจการที่จะทำการสาธิต เป็นแบบฉบับของคนในชุมชนได้

- เชื่อถือได้ เชื่อสัจย์ เป็นที่เคารพนับถือของคนโดยทั่วไป

- มีความยินดีที่จะเป็นผู้ให้การสาธิต เสียสละเวลาทำการทดลอง ล้วงหน้า เอาใจใส่ต่อการสาธิตและดำเนินการจนเสร็จสิ้นตามกระบวนการสาธิต

- มีความอดทน และเป็นมิตร เอาใจใส่ต่อเรื่องที่จะสาธิต มีความยินดีที่จะให้ความกระจ่างแก่ผู้อื่น

- มีความพร้อมที่จะยอมรับและทดลองในเทคโนโลยีและนวัตกรรมต่าง ๆ

- มีส่วนร่วมในงานสาธารณะต่าง ๆ ของชุมชนเป็นอย่างดี

- รู้จักการประสานงานและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี

2) แสดงการสาธิต เป็นการดำเนินการแสดงหรือสาธิตสิ่งที่ต้องการให้ผู้เข้ารับการศึกษาได้เห็น ซึ่งอาจดำเนินการ ดังนี้

(1) เริ่มจากสิ่งที่ยากที่สุด ไปสู่สิ่งที่ยากขึ้นตามลำดับ

(2) วิธีการสาธิตเป็นวิธีที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนสามารถปฏิบัติได้

(3) เป็นวิธีการที่น่าสนใจ ชวนติดตาม และให้รายละเอียดต่าง ๆ ได้ชัดเจน

(4) ผู้ที่รับผิดชอบสามารถติดตาม ช่วยเหลือ ผู้ทำการสาธิตได้ตลอดเวลา

(5) ควรสาธิตโดยการเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างสิ่งที่เป็นอยู่เดิมหรือสิ่งที่ต้องการให้ประชาชนเลิกใช้ เลิกทำ กับสิ่งใหม่หรือนวัตกรรมที่ต้องการนำมาให้ประชาชนใช้

(6) ดำเนินการสาธิตอย่างเป็นขั้นตอนและตามลำดับไม่วกวน สับสน

(7) อธิบายอย่างเสียงดังฟังชัด และให้ผู้เข้ามามีชมการสาธิตสามารถมองเห็นการสาธิตได้อย่างชัดเจน

(8) ให้ผู้เข้าชมได้ซักถามเมื่อเกิดความสงสัย อย่าเพิ่งสาธิตขั้นต่อไป ถ้ายังไม่เข้าใจในสิ่งที่ทำการสาธิต

(9) ควรชักนำให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีชมการสาธิตให้มากที่สุด เท่าที่จะมากได้

(10) เปิดโอกาสให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่เข้าชมได้ทดลองทำด้วยตนเอง เพื่อสร้างความมั่นใจในผลของการสาธิตและนำไปสู่การใช้จริงได้ง่ายขึ้น

3) การติดตามผลของการสาธิต เป็นการติดตามการนำผลของการสาธิตไปใช้ในชีวิตจริงของผู้ที่เข้าชมการสาธิต ซึ่งควรดำเนินการ ดังนี้

(1) ตั้งเกตุผู้เข้าชมการสาธิตที่มีความสนใจ ตั้งใจในการชม มีความอยากรู้อยากเห็น ชักถามรายละเอียดต่าง ๆ เข้าร่วมทดลองทำการสาธิตและแสดงออกในด้านอื่น ๆ ว่ามีแนวโน้มจะนำสิ่งที่ทำการสาธิตไปใช้จริง แล้วบันทึกชื่อ ที่อยู่ เอาไว้

(2) จัดตั้งทีมงานออกไปพบปะเยี่ยมเยียนบุคคลเหล่านี้โดยตรง เพื่อติดตามผลการนำไปใช้ กระตุ้นเตือนให้นำไปใช้ และสนับสนุนช่วยเหลือให้การนำไปใช้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด

(3) ขยายผลไปสู่ประชาชนที่ยังไม่ได้นำไปใช้ โดยการนำผลของการนำไปใช้ไปเผยแพร่ให้ผู้ที่ยังไม่ได้ใช้ได้เห็นถึงผลที่ได้รับ เพื่อดึงใจให้นำไปใช้ต่อไป ซึ่งอาจใช้วิธีการพบปะเยี่ยมเยียนโดยตรง การสาธิตซ้ำ การจัดนิทรรศการ การทัศนศึกษา เป็นต้น ประกอบก็ได้

(4) บันทึกภาพการสาธิตไว้ทุกขั้นตอน ทั้งที่เป็นภาพถ่าย ภาพนิ่ง และวีดิทัศน์ เพราะแม้ว่าการสาธิตจริงจะเสร็จสิ้นลงแล้ว แต่ยังสามารถศึกษาได้จากภาพที่บันทึกไว้นั้น ทั้งยังใช้เป็นสื่อเพื่อเผยแพร่และขยายผลของการสาธิตไปสู่ชุมชนได้อีกด้วย

3.2 ประโยชน์ของการสาธิต การสาธิตมีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนหลายประการ คือ

1) ทำให้กลุ่มเป้าหมายและประชาชนในชุมชนได้เห็นสิ่งที่นำมาสาธิตด้วยตนเอง จึงเกิดการยอมรับได้ง่ายขึ้น

2) การสาธิตที่เป็นการเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่ไม่ต้องการกับสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นในชุมชน จะแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ทำให้เกิดการยอมรับและนำไปใช้ได้ง่ายขึ้น

3) เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนที่ไม่เข้าหากจำเจ บรรยาภาศชวนเรียน สร้างความกระตือรือร้นให้แก่ผู้เข้ารับการศีกษาได้เป็นอย่างดี

4) สร้างความเชื่อมั่นในความสำเร็จของการพัฒนาให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง เพราะผลของการสาธิตเป็นสิ่งที่ปรากฏอย่างชัดเจน จึงเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนได้อีกด้วย

5) สามารถขยายผลไปสู่ชุมชนได้อย่างรวดเร็ว เพราะการสาธิตสามารถจัดให้ประชาชนเข้าชมได้เป็นจำนวนมาก ทั้งกลุ่มเป้าหมาย และประชาชนทั่วไปในชุมชน

4. การจัดนิทรรศการ เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนด้วยการจัดแสดงสิ่งที่จะให้การศึกษาให้ดู เช่น การแสดงตัวอย่างของจริง หุ่นจำลอง แผนภูมิ รูปภาพ หรือโสตทัศนูปกรณ์ต่าง ๆ อย่างเป็นหมวดหมู่ มีระเบียบแบบแผน

4.1 แนวทางในการดำเนินการจัดนิทรรศการ การจัดนิทรรศการควรมีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

- 1) กำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดให้แน่นอนและชัดเจน เช่น เพื่อการประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ความรู้เฉพาะเรื่องหรือเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ เป็นต้น
 - 2) จัดทำแผนและโครงการเพื่อเตรียมการจัด โดยพิจารณาถึงเนื้อหาสาระ รูปแบบ วัสดุ อุปกรณ์ งบประมาณ ผู้ที่เกี่ยวข้อง สถานที่และวันเวลาที่จะจัด
 - 3) ประชาสัมพันธ์ ชักชวนกลุ่มเป้าหมายและบุคคลทั่วไปให้เข้าชมนิทรรศการที่จัดขึ้น
 - 4) จัดการติดตั้งวัสดุ อุปกรณ์ สื่อทัศนูปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะจัดแสดงตามแผนและโครงการที่กำหนดไว้
 - 5) จัดการแสดงนิทรรศการ ควรมีพิธีเปิดและพิธีปิดด้วย เพื่อให้ผู้ที่เข้าชมและกลุ่มเป้าหมายได้เห็นว่า การจัดเป็นเรื่องจริงจังและมีความสำคัญ
 - 6) การแสดงอาจทำได้หลาย ๆ กิจกรรม แต่เนื้อหาสาระต้องต่อเนื่องกัน กำหนดเวลา และสถานที่ให้ชัดเจน เช่น การฉายภาพยนตร์ การฉายวีดิทัศน์ การสาธิต การบรรยาย การประกวด เป็นต้น
 - 7) เปิดโอกาสให้ผู้เข้าชมได้ซักถาม และมีส่วนร่วมในกิจกรรม ต่าง ๆ ให้มากที่สุด
 - 8) ทำการประเมินผลการจัดนิทรรศการ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี เช่น การตรวจนับจำนวนผู้เข้าชม จำนวนเอกสารที่เผยแพร่ ปฏิกริยาในระหว่างที่ชม การประเมินโดยใช้แบบสอบถาม หรือ การสัมภาษณ์ ตามความเหมาะสมและวัตถุประสงค์ของการจัดนิทรรศการ ซึ่งต้องเตรียมการไว้ล่วงหน้า
 - 9) ติดตามผลการจัดนิทรรศการ โดยใช้วิธีการเช่นเดียวกับการสาธิต
 - 10) การขยายผลการจัดนิทรรศการ โดยใช้วิธีการเช่นเดียวกับการสาธิต
- 4.2 ประโยชน์ของการจัดนิทรรศการ การจัดนิทรรศการมีประโยชน์ต่อการให้การศึกษาแก่ชุมชน ดังนี้

- 1) ช่วยในการนำเสนอปัญหา และการตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

2) ช่วยในการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ความเชื่อ ค่านิยมบางประการของประชาชนที่เป็นปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชน

3) ใช้เป็นแนวทางในการแสวงหาความร่วมมือและการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตน

4) เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนตามแนวความคิดและหลักการของการพัฒนาชุมชน

5. การศึกษาและดูงาน เป็นการนำประชาชนกลุ่มเป้าหมายไปศึกษาหาความรู้ในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน ไปชมเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับการพัฒนาชุมชนของตน หรือไปเยี่ยมเยียนบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา เพื่อกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวในการพัฒนาชุมชน

5.1 แนวทางในการจัดกิจกรรมศึกษาและดูงาน การจัดกิจกรรมเพื่อการศึกษาและดูงาน มีแนวทางในการดำเนินการ ดังนี้

1) กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาและดูงานให้ชัดเจน

2) เลือกสถานที่ซึ่งจะไปศึกษาดูงานให้เหมาะสม และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์

3) คัดเลือกบุคคลกลุ่มเป้าหมายที่จะไปศึกษาและดูงานโดยพิจารณาโอกาสของการนำผลจากการศึกษาดูงานมาใช้ประโยชน์ และความพร้อมที่จะไปร่วมศึกษาและดูงานเป็นสำคัญ

4) ประชุมกลุ่มเป้าหมายที่จะไปศึกษาดูงานเพื่อเตรียมความพร้อม เช่น การติดต่อยานพาหนะ การแบ่งหน้าที่เป็นฝ่ายต่าง ๆ การเตรียมข้อมูลบางส่วน การเตรียมตัวเพื่อเดินทาง การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น

5) การติดต่อประสานงานกับสถานที่และบุคคลที่จะไปศึกษาและดูงาน เพื่อให้เข้าใจวัตถุประสงค์และรายละเอียดต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและดูงาน ถ้าเป็นไปได้ ผู้รับผิดชอบควรเดินทางไปติดต่อประสานงานด้วยตนเอง

6) การบันทึกผลการศึกษาและดูงาน เช่น การจดบันทึก การถ่ายภาพ การถ่ายทำเป็นวีดิทัศน์ เป็นต้น

7) การสรุปผลของการศึกษาและดูงาน อาจจะดำเนินการได้โดยการประชุม การจัดทำเป็นเอกสาร การจัดนิทรรศการ เป็นต้น การสรุปผลควรจัดทำให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น ในระหว่างการศึกษาและดูงาน หรือหลังจากการศึกษาและดูงาน เสร็จสิ้นลง

8) ต้องเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายหรือตัวแทน มีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ของการศึกษาและงานให้มากที่สุด

9) การประเมินผลการศึกษาและงาน เพื่อทราบถึงผลที่ได้รับจากการศึกษาและงาน

10) การนำผลจากการศึกษาและงานไปใช้ในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน อันเป็นประโยชน์ของการศึกษาและงานอย่างแท้จริง

5.2 ประโยชน์ของการศึกษาและงาน การศึกษาและงานมีประโยชน์หลายประการ คือ

1) ฝึกฝนทักษะของการทำงานร่วมกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการรวมกลุ่มและองค์กร อันเป็นพลังสำคัญของการพัฒนาชุมชน

2) สร้างความรัก ความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ให้แก่ประชาชน และนำไปสู่การร่วมแรงร่วมใจ เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไป

3) ได้เห็นวิธีการและผลของการพัฒนาที่เกิดขึ้นจริง ๆ ทำให้ได้รับทั้งความรู้และประสบการณ์ในการพัฒนาชุมชน และนำไปสู่การปฏิบัติจริงในชุมชนของตนได้ง่ายขึ้น

4) มีโอกาสซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลในชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา ทำให้ได้แนวคิด และแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนาชุมชนของตนเอง

5) ทำให้ผู้ที่ไปศึกษาและงานได้รู้ ได้เห็นสิ่งแปลกใหม่ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเจตคติ ความเชื่อ ค่านิยมบางประการที่ไม่พึงประสงค์ มีวิสัยทัศน์กว้างไกลขึ้น และเกิดความตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

6. การฝึกอบรม เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนโดยการเพิ่มพูนความรู้ ความชำนาญ และความสามารถของบุคคล (อุทัย หิรัญโต. 2524 : 2 - 3) รวมถึงการเปลี่ยนแปลงเจตคติและความรู้สึกของผู้เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่และแก้ไขข้อบกพร่องในการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต (อรุณ วงศ์พลาย. 2538 : 130) การฝึกอบรมจึงสามารถทำให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จได้เร็วขึ้น

6.1 ประเภทของการฝึกอบรม การฝึกอบรมในงานพัฒนาชุมชนอาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) การฝึกอบรมก่อนการปฏิบัติงาน เป็นการฝึกอบรมกลุ่มเป้าหมายเพื่อเตรียมการที่จะปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน โดยการสร้างความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับโครงการที่จะปฏิบัติ เทคนิควิธีการต่างๆ ในการปฏิบัติงาน การฝึกฝนทักษะที่จำเป็นในการปฏิบัติงาน เป็นต้น

2) การฝึกอบรมระหว่างการปฏิบัติตามโครงการ เป็นการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะในการปฏิบัติงานที่เป็นปัญหาในการปฏิบัติงานที่ผ่านมา หรือเป็นการฝึกอบรมหลังจากที่ได้มีการปรับปรุงแผนและโครงการให้เหมาะสมยิ่งขึ้น อาจจะเป็นการฝึกอบรมเฉพาะเรื่องที่สำคัญ หรือการอบรมที่จัดขึ้นเป็นกรณีพิเศษ เพื่อกลุ่มเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจง เช่น ผู้นำชุมชน ผู้รับผิดชอบโครงการโดยตรง เป็นต้น

3) การฝึกอบรมหลังการปฏิบัติงานตามโครงการ เป็นการฝึกอบรมหลังจากการปฏิบัติงานเสร็จสิ้นแล้ว และประเมินผลพบปัญหาข้อบกพร่องบางประการ จึงจัดฝึกอบรมเพื่อหาวิธีป้องกันแก้ไขไม่ให้เกิดขึ้นในกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีลักษณะเดียวกันอีกทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นระยะๆ อีกด้วย

6.2 แนวทางในการจัดฝึกอบรมเพื่อการพัฒนาชุมชน ในการจัดฝึกอบรมเพื่อการพัฒนาชุมชน ควรมีแนวทางในการดำเนินการ ดังนี้

- 1) กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการฝึกอบรมให้ชัดเจน
- 2) กำหนดขอบข่ายของการฝึกอบรมให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้
- 3) จัดทำหลักสูตรสำหรับการฝึกอบรมตามวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และขอบข่ายที่กำหนด
- 4) คัดเลือกบุคคลซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายเข้ารับการฝึกอบรม เช่น ผู้นำชุมชน หัวหน้าครอบครัว กรรมการของกลุ่มและองค์กร เป็นต้น ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดฝึกอบรม
- 5) ใช้วิธีการที่เหมาะสม เช่น การบรรยาย การอภิปราย การประชุมสัมมนา การประชุมปฏิบัติการ การฝึกปฏิบัติเป็นรายบุคคลและกลุ่ม การระดมสมอง การแสดงบทบาทสมมติ การสาธิต การศึกษาและดูงาน เป็นต้น
- 6) มีวัสดุ อุปกรณ์ และสื่อที่ใช้ในการฝึกอบรมอย่างเพียงพอและเหมาะสม
- 7) เลือกสถานที่และเวลาที่เหมาะสมกับกิจกรรมและกลุ่มเป้าหมาย
- 8) บุคลากรที่จัดและให้การฝึกอบรมต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ในการจัดกิจกรรมและถ่ายทอดความรู้เป็นอย่างดี

9) บรรยายภาพของการฝึกอบรมเหมาะสมต่อการเรียนรู้ ถ้าเป็นการฝึกอบรมเพื่อการปฏิบัติงาน บรรยายภาพควรเหมือนกับสภาพที่เป็นอยู่จริง

10) ประเมินผลการฝึกอบรมเป็นระยะ เพื่อทราบผลของการฝึกอบรมที่จัดขึ้น

11) เปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในทุกขั้นตอนให้มากที่สุด

12) มีการติดตามผลหลังจากการฝึกอบรม ว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมนำไปใช้พัฒนาตนเองและชุมชนหรือไม่ เพียงใด

6.3 ประโยชน์ของการฝึกอบรม การฝึกอบรมมีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน ดังนี้

1) สร้างความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องที่ฝึกอบรมให้แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม
2) เพิ่มพูนทักษะในการปฏิบัติงานให้แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เป็นอย่างดี
3) ทำให้ประชาชนที่เข้ารับการฝึกอบรมมีความพร้อมที่จะทำการพัฒนาชุมชนของตนตามหลักการพัฒนาชุมชน

4) ทำให้เกิดการปรับปรุงกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่บกพร่องให้ดีขึ้น
5) สร้างแรงจูงใจ ความกระตือรือร้น ในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนให้แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม

6) สร้างความรัก ความผูกพัน และความสามัคคีระหว่างผู้เข้ารับการฝึกอบรม ซึ่งจะนำไปสู่การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม และการรวมพลังเพื่อพัฒนาชุมชนของตนต่อไป

7) ช่วยป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่ผ่านมาได้

8) ช่วยให้เกิดการประหยัดทั้งงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ เวลา และบุคลากร เพราะการฝึกอบรมเป็นการเตรียมความพร้อมของการพัฒนาชุมชนแนวทางหนึ่ง

9) เป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับนำไปใช้ในการพัฒนาผู้นำชุมชน เพราะผู้นำเป็นสื่อกลางในการพัฒนาชุมชน สามารถนำผลจากการฝึกอบรมไปขยายสู่ประชาชนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

10) ทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามวัตถุประสงค์ เป้าหมายและขอบข่ายของโครงการพัฒนาชุมชนที่กำหนดขึ้น

7. การรณรงค์ เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนอีกวิธีหนึ่ง ด้วยการแสดงออกว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับเรื่องที่รณรงค์นั้น ถ้าเป็นเรื่องที่เห็นด้วยก็ให้การสนับสนุนให้ดำเนินการ ถ้าหากไม่เห็นด้วยก็รณรงค์ไม่ให้เกิดการสนับสนุน

7.1 แนวทางในการจัดกิจกรรมการรณรงค์ การจัดกิจกรรมการรณรงค์มีแนวทางในการดำเนินการ ดังนี้

- 1) กำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และขอบเขตของการรณรงค์ให้แน่นอน
- 2) เลือกเรื่องที่จะรณรงค์ที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน
- 3) กำหนดบุคลากรที่จะร่วมกิจกรรมรณรงค์ โดยพิจารณาจากความรู้ ความสามารถ การเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป การเป็นผู้นำ เป็นต้น และด้วยความสมัครใจ
- 4) ควรเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากกิจกรรมอื่น ๆ เช่น หลังจากการสาธิต หลังจากการฝึกอบรม หลังจากการศึกษาและดูงาน เป็นต้น โดยเป็นการนำผลสรุปร่วมกันของกิจกรรมดังกล่าว ไปปฏิบัติจริงในชุมชน
- 5) ต้องมีการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในชุมชนได้รับทราบอย่างกว้างขวางทั่วถึงทั้งชุมชน และต้องจัดกิจกรรมให้ครอบคลุมทั้งชุมชน
- 6) เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมในทุกขั้นตอน
- 7) ระวังอย่าให้เกิดการต่อต้านจากบุคคลบางคนและบางกลุ่มเพราะจะนำไปสู่ความขัดแย้งในชุมชนขึ้นได้
- 8) ต้องมีการติดตามและประเมินผลเพื่อให้ประชาชนในชุมชนนำสิ่งที่รณรงค์นั้น ไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองและชุมชนจริง

7.2 ประโยชน์ของการรณรงค์ การรณรงค์มีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน ดังนี้

- 1) เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนที่ใช้เวลาไม่มากนัก สามารถเลือกเวลาที่จะจัดได้ง่าย
- 2) สนับสนุนวิธีการให้การศึกษาแก่ชุมชนต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จ เพราะเป็นการนำผลไปเผยแพร่ต่อชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนต่อไป
- 3) ช่วยยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชน เพราะการรณรงค์เป็นการแสดงออกร่วมกันของประชาชนในชุมชนว่าไม่ต้องการในสิ่งเหล่านั้น
- 4) เป็นการแสดงประชามติของชุมชนที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้เป็นอย่างดี

5) เป็นการร่วมมือ ร่วมใจ และร่วมพลังของประชาชนในชุมชนตามหลักการพัฒนาชุมชน

การให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนด้วยวิธีการที่กล่าวมาแล้ว เป็นวิธีการที่สามารถนำมาใช้ได้โดยตรง ซึ่งต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ เป้าหมาย ขอบข่าย และกลุ่มเป้าหมายที่จะให้การศึกษาในแต่ละครั้ง นอกจากนี้ ยังอาจจะให้การศึกษาโดยการสอดแทรกผ่านสื่อสารมวลชน มหรสพและการละเล่นต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย

การจัดระเบียบชุมชน

การจัดระเบียบชุมชน เป็นวิธีการที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและพัฒนาบุคคล กลุ่มและชุมชนให้สามารถแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ (ยุพา วงศ์ชัย. 2520 : 184) การจัดระเบียบชุมชน มีจุดประสงค์ ขั้นตอน หลักการจัด การดำเนินการจัด และการเลือกกลวิธีในการจัด โดยสังเขปดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของการจัดระเบียบชุมชน

การจัดระเบียบชุมชนมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม และกลุ่มกับกลุ่มในชุมชน
2. เพื่อพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่มในชุมชน
3. เพื่อรวมพลังหรือศักยภาพของชุมชน
4. เพื่อนำพลังหรือศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชน

2. ขั้นตอนในการจัดระเบียบชุมชน

การจัดระเบียบชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลและกลุ่ม ซึ่งอาจดำเนินการได้ 8 ขั้นตอน ดังนี้

1. การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เป็นการศึกษาสำรวจชุมชนเพื่อทราบถึงรายละเอียดต่าง ๆ ของชุมชน และนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน เช่น ประวัติ ความเป็นมาของชุมชน ภูมิประเทศ ทรัพยากร ประชากร จำแนกตามลักษณะต่าง ๆ คือ จำนวนคน จำนวนครัวเรือน เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา อาชีพ ภาวะการมีงานทำ การเกิด การตาย การ

ย้ายถิ่น การเพิ่มของประชากร ผู้นำและผู้มีอิทธิพล วิวัฒนาการของการพัฒนาชุมชน ลักษณะทางวัฒนธรรม เป็นต้น

2. การรวมพลังชุมชน เป็นการใช้แรงจูงใจด้วยการกระตุ้น ชักจูง ให้ประชาชนมองเห็น และตระหนักในปัญหาของชุมชน เกิดความต้องการที่จะแก้ไขปัญหา และร่วมมือกันแก้ไขปัญหาคด้วยวิธีการพัฒนาชุมชน

3. การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน เป็นการทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างประชาชนในชุมชน ในเรื่องปัญหาและความต้องการ ความร้ายแรงเร่งด่วนของแต่ละปัญหา ด้วยการประชุมอภิปราย การปรึกษาหารือ แล้วจัดลำดับปัญหาและความต้องการ โดยต้องทำการแก้ไขปัญหที่ร้ายแรงเร่งด่วนก่อนปัญหาอื่น ๆ

4. การเตรียมโครงการ เป็นการเตรียมการแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งจะต้องมาจากความต้องการของประชาชน มีความขัดแย้งกันน้อยที่สุด และเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการและกิจกรรมอื่น ๆ ในโครงการให้มากที่สุด การจัดทำโครงการเป็นกระบวนการพัฒนาชุมชนขั้นตอนหนึ่ง ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในบทที่ 5 ต่อไป

5. การค้นหาและพัฒนาผู้นำ ผู้นำชุมชนเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือประชาชนในชุมชน เป็นผู้ที่ประชาชนยอมรับนับถือและให้ความร่วมมือ ผู้นำที่ดีจึงสามารถสนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ ในการหาผู้นำนั้น อาจพิจารณาได้จากการศึกษาแนวความคิด ลักษณะนิสัย พฤติกรรมต่างๆ และการยอมรับของประชาชนในชุมชน เมื่อได้บุคคลที่มีลักษณะเป็นผู้นำแล้ว อาจจะนำมาให้การศึกษาด้วยการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาให้มีความรู้ ความสามารถในการเป็นผู้นำเพื่อการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น

6. การจัดตั้งกลุ่มและองค์กร กลุ่มและองค์กรของประชาชนในชุมชน เป็นฐานสำคัญในการรองรับการพัฒนา เพราะการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มและองค์กร ก่อให้เกิดพลังในการพัฒนาและนำไปสู่ความสำเร็จได้ดีกว่าการทำงานเพียงคนเดียว ทำให้สมาชิกเกิดความศรัทธาในตัวเอง ความเชื่อมั่นในตัวเอง และความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมการพัฒนาชุมชน ทั้งยังทำให้เกิดการประหยัดทั้งเวลา บุคลากร ทรัพยากรและงบประมาณที่ใช้อีกด้วย การจัดตั้งกลุ่มต้องคำนึงถึงลักษณะพื้นฐานของชุมชน เป้าหมายของสมาชิก ภาวะผู้นำในชุมชน แสวงหาจุดร่วมของผลประโยชน์ ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชน แล้วบริหารกลุ่มให้ดำเนินกิจกรรมเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

7. การดำเนินการจัดระเบียบชุมชนด้วยกลยุทธ์ต่าง ๆ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี ดังนี้

7.1 กลวิธีโต้แย้ง (Conflict Strategy) เป็นการแสดงออกในรูปของความไม่พึงพอใจ เช่น การใช้วาจา การเดินขบวน การใช้มาตรการที่เฉียบขาด เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการ และรักษาผลประโยชน์ของประชาชน

7.2 กลวิธีเผชิญหน้า (Confrontation Strategy) เป็นการกระทำเพื่อแสดงถึงปัญหาหรือความยุติธรรมที่ได้รับจากฝ่ายหนึ่ง เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายมาเผชิญหน้ากัน เพื่อทำความเข้าใจกัน จะเป็นการระบายความตึงเครียด ความคับข้องใจที่มีอยู่ให้หมดไปได้ แต่จะต้องควบคุมการเผชิญหน้าเป็นอย่างดี เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว อาจจะเป็นการเพิ่มความขัดแย้งให้เพิ่มขึ้นไปอีกก็ได้

7.3 กลวิธีแบบแข่งขัน (Competition Strategy) การแข่งขันซึ่งเกิดขึ้นระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชน เป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เพราะจะเป็นการกระตุ้นให้เกิดการมูมานะในการทำงาน แต่กลวิธีการแข่งขันนี้จะต้องเป็นการแข่งขันในการทำความคิดเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมเท่านั้น

7.4 กลวิธีแบบประกวด (Contest Strategy) เป็นวิธีการที่กระตุ้นให้ประชาชนเกิดความต้องการที่จะเข้าร่วมในกระบวนการที่กำหนดขึ้น เพราะการประกวดเป็นแรงจูงใจในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี

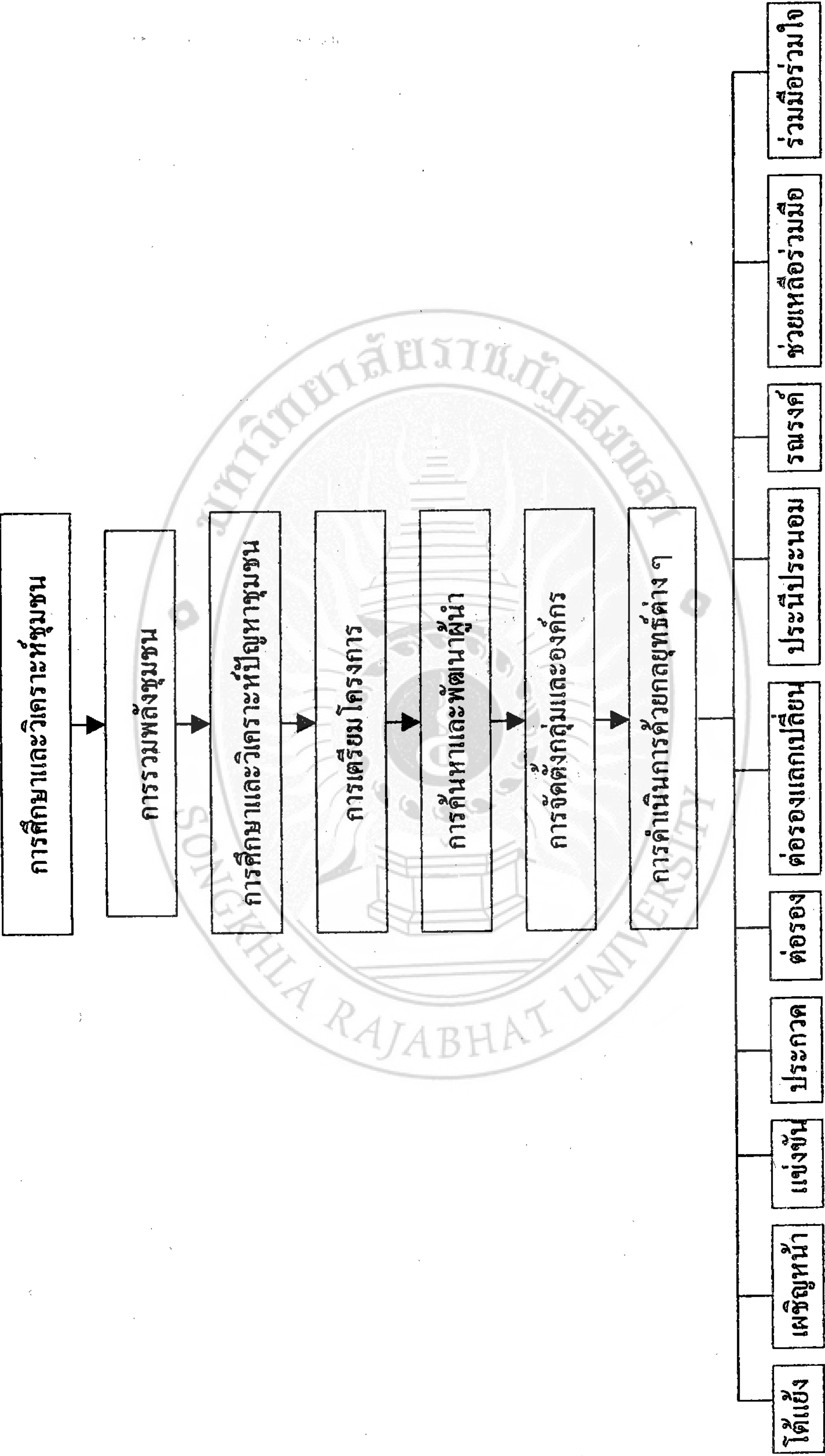
7.5 กลวิธีแบบต่อรอง (Bargaining Strategy) เป็นวิธีการที่ใช้เมื่อประชาชนยังไม่พร้อมที่จะปฏิบัติตามข้อบังคับหรือระเบียบที่วางไว้ เช่น การต่อรองให้มีการประชุมลดลงจากสัปดาห์ละครั้งเป็นเดือนละครั้ง เป็นต้น

7.6 กลวิธีแบบต่อรองแลกเปลี่ยน (Negotiation Strategy) เป็นวิธีการที่ทั้งสองฝ่ายหรือทุก ๆ ฝ่ายจะต้องต่อรองแลกเปลี่ยนด้วยกัน เพื่อให้เกิดผลดีต่อส่วนรวม ดังนั้น จึงจะทำให้บางฝ่ายได้รับผลประโยชน์ แต่บางฝ่ายต้องเสียผลประโยชน์ของตนไปบ้าง

7.7 กลวิธีแบบประนีประนอม (Compromise Strategy) เป็นการใช้วิธีที่นุ่มนวล อะลุ่มอล่วยกันในการแก้ไขปัญหาหรือข้อขัดแย้งระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชนโดยสันติวิธี

7.8 กลวิธีแบบรณรงค์ (Campaign Strategy) เป็นวิธีการที่ทุกคนทุกฝ่ายในชุมชนกระทำต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างพร้อมเพรียงกัน ในอันที่จะแก้ไขปัญหาดัง ๆ ในชุมชนนั้นอย่างทันทีทันใด เช่น การรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด เป็นต้น

7.9 กลวิธีแบบช่วยเหลือร่วมมือ (Cooperative Strategy) เป็นวิธีการที่ใช้สำหรับการขอความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น หรือต่อกลุ่มต่าง ๆ ทั้งเป็นครั้งคราวหรืออย่างถาวร



รูปที่ 4.3 ขั้นตอนและกลวิธีในการจัดระเบียบชุมชน

7.10 กลวิธีแบบร่วมมือร่วมใจ (Collaborative Strategy) เป็นวิธีการที่ทุกฝ่ายมีความเข้าใจเป็นอย่างดี ยินดีรับผิดชอบร่วมกัน ในการแก้ไขปัญหาค้าง ๆ ที่เกิดขึ้น (พัฒนสุจำนงค์ และคนอื่น ๆ. 2524 : 41 - 43)

ขั้นตอนและกลวิธีในการจัดระเบียบชุมชนอาจสรุปได้ รูปที่ 4.3

3. หลักการจัดระเบียบชุมชน

การจัดระเบียบชุมชนควรยึดถือหลักการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1. เป็นการดำเนินงานในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชน
2. ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุดและด้วยความสมัครใจ
3. ใช้ทรัพยากรทั้งบุคคลากร ทรัพยากรและงบประมาณภายในชุมชนให้มากที่สุด
4. ดำเนินงานตามหลักประชาธิปไตย ทั้งในด้านการคิด การวางแผนการ ตัดสินใจ และการลงมือปฏิบัติงาน ซึ่งต้องเป็นที่ยอมรับของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย
5. ให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้เข้าร่วมและรับผิดชอบการดำเนินงานให้มากที่สุด
6. นำชื่อเสียงที่ชุมชนมีอยู่แล้ว มาใช้ให้เป็นประโยชน์
7. สนับสนุนสร้างความเข้มแข็ง และให้ความสำคัญแก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างเท่าเทียมกัน

4. การเลือกกลวิธีในการจัดระเบียบชุมชน

การจะนำกลวิธีในการจัดระเบียบชุมชนแบบใดมาใช้ นั้น ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยมีแนวทางในการพิจารณา ดังนี้

1. ความพร้อมของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ และประชาชนในชุมชน
2. การยอมรับและความร่วมมือของประชาชนในชุมชน
3. การไม่ยอมรับ ไม่ให้ความร่วมมือ และการต่อต้านของประชาชนในชุมชน
4. ลักษณะของชุมชนและประชาชนในชุมชน
5. ประเภทและลักษณะของปัญหาและความต้องการที่เกิดขึ้นในชุมชน
6. ชีตความสามารถในการดำเนินการ เพื่อจัดระเบียบชุมชนของผู้นำกลุ่ม และองค์กรในชุมชน

บทสรุป

หลักการและวิธีการพัฒนาชุมชน เป็นการนำปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นนามธรรมมาแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรม จากปรัชญาและแนวความคิดที่ให้ความสำคัญแก่คนในชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการพึ่งตนเอง หลักการและวิธีการพัฒนาชุมชนก็มีเป้าหมายเพื่อให้คนหรือประชาชนในชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา กล่าวคือ เป็นผู้ริเริ่มและดำเนินการพัฒนาชุมชน และเป็นผู้ได้รับผลการพัฒนาชุมชน ซึ่งจะเห็นได้จากหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน การพึ่งตนเอง การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม การค้นหาและพัฒนาผู้นำ ความเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชน ประชาธิปไตยในการดำเนินงาน การสมทบ และการขยายผล และการจัดการชุมชน ต่างล้วนให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้มากที่สุด นอกจากนี้ วิธีการที่นำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน คือ การให้การศึกษแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน การจัดระเบียบชุมชน และการดำเนินงานในลักษณะของกระบวนการ ก็เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชุมชนเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อนำหลักการและวิธีการพัฒนาชุมชนไปใช้ จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของชุมชน ประชาชน ผู้นำกลุ่มและองค์กรของชุมชนที่จะพัฒนาด้วย เพราะหลักการและวิธีการบางอย่างอาจจะเหมาะสมกับชุมชนแห่งหนึ่ง แต่อาจจะไม่เหมาะสมกับชุมชนอีกแห่งหนึ่งก็ได้